

szetesen, mindig maradnak az olvasóban megválaszolatlan kérdések. Befejezésül azonban nem hiányérzetünket kívánjuk írásba foglalni, hanem néhány általános és a kutatást talán előbbre vivő problémát, mellyel a jelen sorok írója is küzd.

A Kováts Mihály-monográfiában talán nagyobb teret kellett volna szentelni a könnyűlovas harcmód és a korabeli katonaelet bemutatására, mely a laikus olvasó számára nem kellően ismert. Így feloldható lett volna a Kováts Mihály életpályában rejlő több olyan ellentmondás, amely a zsoldosszolgálat és a korabeli nemzettudat ellentéteiből fakadt. Szabadon talán utalnunk a Rákóczi szabadság-

harc híres tábornokára, Bótyán Jánosra, akinek elkötelezettségéhez nem férhet kétség, de amellett nem vetette meg a hadakozásból származó anyagi előnyöket sem.

Az apróbb hiányosságok és kérdőjelek semmit nem vonnak le a könyv értékéből, s remélhetőleg ez az egyébként tetszetős kiadvány nemcsak a szakemberek szűk rétege számára lesz érdekes olvasmány, hanem számíthat a hazánk történelmi múltja és értékei iránt fogékony olvasóközönség érdeklődésére is.

Czigány István

FARKAS MÁRTON

A CSÁSZÁRI SAS LEHULL

(Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1982. 197 o., 8 t.)

A nem egészen fél évszázadig fennálló második német birodalom látványos összeomlása számos történészt, író, publicistát ihletett munkára. A magyar szakirodalomból mégis mindeddig hiányzott a probléma igényes, marxista szemléletű, ismeretterjesztő feldolgozása. A Kossuth Kiadó ezt az úrt töltötte be Farkas Márton széles — kiadott és kiadatlan — forrásbázisra támaszkodó, jól megkomponált, színvonalas munkájának megjelenítésével.

A mű nagy érdeme, hogy a szűkre szabott terjedelem ellenére szinte minden lényeges kérdést felvet és meg is válaszol. Így az olvasó összefüggő, szemléletes képet nyerhet a bonyolult kérdés-komplexum elemeiről, lépésről lépésre figyelemmel kísérheti a bukás egyes fázisait, a „diadalmas kezdetek”-től egészen a korábban mintaszerűen engedelmesködő porosz—német államapparátus teljes széteséséig.

A szerző kiemelten hangsúlyozza a kudarc összetevőit: a hadvezetés csődjét, a császári udvar tehetetlenségét, a vereségbe beletörődő nagyburzsoázia és a munkásosztály forradalmi céljait elvető jobboldali szociáldemokrácia hatalmi törekvéseit, s főként a belső elnyomás, a nyomor és a külső fenyegetés súlya alatt érlelődő forradalmi helyzetet.

A nagyburzsoázia, továbbá Ebert, Scheidemann és a többi szociáldemokrata vezető rendszermentő kísérletei, időleges vereségük és látszólagos belenyugvásuk a dolgozó tömegek akaratába,

nem kevésbé híven tükröződik a könyv lapjain. A munkásosztály erejének plasztikus ábrázolása minden elméleti tételnél jobban igazolja a tömegek forradalmi szerepének jelentőségét.

A szerzőnek arra is jutott tere, hogy a főszereplőket emberközelbe hozza, színesítse, s egyben érthetőbbé, világosabbá tegye a kérdés nagy összefüggéseit. Gondoljunk csak Vilms császár, Ludendorff, Badeni Miksa vagy Ebert rövid, frappáns jellemzésére, vagy a Spartacus mozgalom látszólag reménytelen helyzetből indított, mégis eredményes küzdelmének ábrázolására.

Farkas Márton elsősorban a politikai folyamatok és azok mozgóerőinek felvázolását tekintette feladatának, így is sikerült meggyőző, a hadtörténészek számára is elgondolkasztató képet festenie az első világháború talán legizgalmasabb eseményéről: Ludendorff 1918 márciusában kezdődött utolsó kétségbeesett offenzívájáról, valamint az antant ezt követő július—augusztusi ellentámadásáról. Sajnálatos, hogy terjedelmi korlátok folytán nem nyílt alkalmá értékes gondolatai mélyebb kifejtésére. Ismertetésemben ezért csupán e kérdéssel kívánok kissé részletesebben foglalkozni.

Tény, sok bírálat érte az első világháború katonai vezetőit, az antant és a központi hatalmak generálisait egyaránt. Farkas Márton elemzésében ugyancsak jogos észrevételeket tesz, főként Ludendorff tevékenységével kapcsolatban.

Valóban figyelemreméltó, hogy az első

világháborúban milyen kevés hadművelet járt akárcsak részleges eredménnyel is. Talán csak a 8. német hadsereg tanenbergi győzelme 1914 augusztusában (a szerző egyébként ezt csupán harcászati sikerként értékeli), Falkenhayn és Mackensen 1916-i romániai támadása, a Brusilov-offenzíva ugyanebben az évben, a caporettoi áttörés 1917-ben, Allenby 1918 szeptemberében a Közel-Keleten végrehajtott támadása és végül az antant ellentámadása a nyugati fronton 1918 július—augusztusában, sorolható ebbe a kategóriába. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy csupán a két utoljára említett hadművelet hozott, sajátos körülmények között és elsősorú túlerővel indítva, döntő eredményeket.

A legtöbb haditerv ezzel szemben látványosan csődött; elegendő, ha itt utalunk a Schlieffen-tervre és francia ellenpárjára, az ugyancsak irreális XVII. tervre. Felvetődhet a kérdés, vajon az első világháború alatt, valamiféle kontraszelekció következtében, csupa tehetségtelen hadvezér és vezérkari tiszt tevékenykedett volna mindkét oldalon, akik nem tudták megérteni a gépi tömegháború lényegét? Ezt látszik bizonyítani — többek között — Lord Kitchener angol főparancsnok 1914 őszén, az állóháború kezdeti szakaszában tett kijelentése: „Nem tudom, mit kellene tennünk, ez nem háború!” Az is ismert, hogy valamennyi katonai teoretikus közül mindössze egyetlen-egy akadt, Ivan Bloch varsoói ügyvéd, aki megjósolta, hogy a jövő háborúja hosszú ideig húzódó állóháború lesz.

A hadműveletek alakulása valóban meglepte a vezérkarokat, az első haditervek gyors győzelemmel számoltak. A tábornokok későn ismerték fel azt a kellemtelen körülményt, hogy az első világháborúban felbillent — a tüzerő javára — a mozgás és a tűz harmonikusnak tűnő egyensúlya. Egyszerűen képtelenek voltak nagy tömegek gyors mozgását és folyamatos utánpótlását biztosítani.

A gyógyírt a tüzéség, és általában a tüzerő maximális kihasználásában, a támadások erőltetésében, a katonák kíméletlen és értelmetlen feláldozásában vélték felfedezni. J.C.F. Fuller, a neves angol hadtörténész találoán írja: „A harcászat valójában az i.e. 5. századi spártai taktika színvonalára süllyedt, azzal a figyelemre méltó különbséggel, hogy ma a tábornokok sohasem mennek személyesen a csatába.”

A harcászat a maga nehézkes módszereivel eluralkodott a hadászat felett. Eből az ördögi körből két úton kísérelték meg a kitörést: az egyik a harckocsik tömeges bevetése, a másik Ludendorff

1918-as módszere volt. Egyik sem hozta meg a várt eredményt. A harckocsik alkalmazásával kapcsolatban elfogadom a szerzőnek a szakirodalomra támaszkodó alábbi megállapítását: „Az antant hadvezetősége (1918. augusztus 8-án — R. Gy.) ... elkövette azt a hibát, hogy a páncélosokat óhatatlanul alárendelte a gyalogság ütközetének.”

A német katonai vezetés nem ismerte fel időben a harckocsi jelentőségét, így Ludendorffnak más eszközt kellett választania offenzívájára sikerének biztosítására. Kidolgozott egy rendkívül figyelemre méltó támadási módszert: elkerülte az ellenfél figyelmét felhívó hosszas tüzéségi előkészítést: jól képzett rohamcsapatok a tüzéségi csapással egyidőben indították meg támadásukat, a német gránátok csapataik közvetlen közelében zúzták szét az antant-állásokat. A meglepés maximális kiaknázásával sikerült is „az első porölycsapás” során jelentős harcászati eredményt elérniük: teljesen meglepték és megzavarták ezzel az antant katonai vezetőit is.

A főcsapás irányának kiválasztása ugyancsak elismerést érdemel: Saint-Quentin térségében, az angol—francia erők csatlakozásai pontján, a viszonylag gyenge 5. brit hadsereget szemelték ki támadási célul. A szerzővel ellentétben azt sem tudom Ludendorffnak felróni, hogy „a hadművészet klasszikus szabályait felrúgva a harcászatot a hadászat fölé helyezte”. A kérdésre maga a birodalmi nagyvezérkar főnöke válaszol: „Az idő és a harcászati megfontolások ösztönöztek arra, ... hogy a harcászatot a tiszta hadászat fölé emeljem.”

Farkas Mártonnak természetesen teljesen igaza van abban, hogy a harcászatot alá kell rendelni a hadászati céloknak, s azzal is egyetértek, hogy a német vezetés katasztrófális rossz stratégiai elgondolásból indult ki utolsó nagy offenzívájának megtervezésében.

A terv elbírálásánál azonban néhány tényezőt figyelembe kell vennünk: a németeket szorította az idő, a belső front összeomlással fenyegetett, az USA hadbalépése pedig — elsősorban gazdasági szempontból — egyértelműen az antant javára billentette a katonai erőviszonyokat. Másfelől a breszt-litovszki béke megszüntette a hadállapotot a keleti fronton, s az innen várható csapaterősítések némi erőfölényt — a világágban 200 német hadosztály állt szemben nyugaton az antant 171 hadosztályával — biztosítottak a császári hadseregnek.

Jellemző, hogy éppen a számukra annyira eredményes breszt-litovszki béke után követték el a németek talán legsúlyosabb politikai-hadászati tévedésüket:

imperialista céljaik és gazdasági nehézségeik egyaránt arra ösztönözték őket, hogy továbbra is 40 hadosztályt, mintegy 1 millió katonát tartsanak vissza a keleti fronton, akik pedig nyugaton a főhadiszíntéren lényegesen hasznosabbak lehetnek volna számukra, s talán biztosíthaták volna a támadáshoz elengedetlenül szükséges erőfölényt.

Az adott körülmények között Ludendorffnak nem igen lehetett más választása, mint a taktikai sikerek halmozása, ott és amikor a lehetőségek megengedik számára. Csak így remélhette, hogy a harcászati eredmények, hadászati győzelemmé akkumulálódva, megszerzik a teljesen kimerült császári Németország számára az áhított kedvező béke esélyét.

A német nagyvezérkar főnöke tulajdonképpen abba bukott bele, hogy nem ragaszkodott következésetesen saját kalandos, vagyis inkább opportunistá elveihez. Nem használta ki a 18. hadsereg — igaz nem a főirányban végrehajtott — támadásának váratlan sikereit, nem haladt továbbra is a legkisebb ellenállás irányában, hanem hadainak amúgy is egyre fogyó erőtartalmakait, az arcvonalszakaszokat szinte ötletszerűen váltogatva, hiábavaló újabb támadásokban feccsérte el. Az április és július közti német stratégiát már jogosan nevezhette Foch marsall „bivalystratégiá”-nak, itt már nyilvánvalóan egy kétségbeesett kalandor-stratégia vezetett a katasztrófa, 1918. augusztus 8., az „amiensi fekete” nap felé.

Az antant döntő nagy támadása 1918 júniusában és augusztusában ugyancsak számos tanulsággal szolgál, s ezeket a szerző találóan, s egyben világosan foglalja össze. Az alábbiakban csupán egyet-

len, igaz, döntő kritériumra kívánom a figyelmet felhívni: a védelem fölényére a támadással szemben. A nyugati szövetségesek minden szempontból kedvező körülmények között kezdték hatalmas offenzívájukat: óriási anyagi és emberfölényben, fáradt és demoralizált ellenséggel, kapkodó, saját helyzetét eleve reménytelennek ítéelő katonai vezetéssel szemben harcoltak.

Am az első hetek jelentős harcászati, sőt hadműveleti sikerei után sem voltak képesek arra, hogy döntő vereséget mérjenek a császári hadseregre, mely még a fegyverszünet pillanatában is ellenőrzés alatt tartotta Belgium legnagyobb részét, ahol, bár nagy nehézségek árán, még mindig összefüggő védelmi vonalakban tudott megkapaszkodni.

Mindez természetesen nem változtat azon, hogy a német hadsereg *katonai* vereséget szenvedett az első világháborúban. Farkas Márton helyesen mutat rá a német militarizmus nimbuszát védő „Dolchstoss”-mitosz hazugságára, megállapítva: Németország összeomlását nem az ellenséges propaganda és a blokád által meggyengült hátország csődje, hanem elsősorban a frontokon elszendevett katonai vereségek okozták, s e vereségekben oroszlárész jutott a magát csalhatatlannak tartó német nagyvezérkar súlyos mulasztásainak is.

Az olvasó — és a recenzens is — elégedetten teheti le a könyvet; a szerzőnek sikerült világos, összefüggő, részleteiben is kimunkált, élvezetes képet festenie századunk történetének egyik jelentős, sokat vitatott kérdéséről: a császári Németország összeomlásáról.

Rázsó Gyula

MIKICS LAJOS

POLITIKA, ÚRISÁG ÉS BECSÜLET HORTHY TISZTIKARÁBAN

(Művelődési Minisztérium Marxizmus—Leninizmus Oktatási Főosztály,
Budapest, 1981. 191 o.)

Mind a mai napig hiányzik a magyar marxista (had)történeti irodalomból a két világháború közti magyar királyi honvédség, illetve elődje az ún. Nemzeti Hadsereg történetének részletes feldolgozása. Számos színvonalas munka foglalkozik ugyan a hadsereg tevékenységével, szervezetével, összetételével, de összefoglaló mű még nem készült ezidáig. Az egyes kérdéseket, részterületeket vizsgáló, elemző munkák közé sorolható Mi-

kics Lajos 1981-ben megjelent könyve, amely a Szociológiai füzetek című sorozat 26. köteteként látott napvilágot.

A szerző a honvédség, illetve a Nemzeti Hadsereg történetének első évtizedében keletkezett becsületügyi iratanyag elsődlegesen szociológiai igényű feldolgozása révén igyekezett a hadsereg tisztikarára vonatkozó, általános érvényű következtetéseket levonni. Vizsgálódásának középpontjába a hadseregnek, illetve annak